

DOI: 10.31648/pw.6886

TAMARA GRACZYKOWSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6715-363X>

Kazimierz Wielki University

OBRAZ RADZIECKIEGO SPORTU W MOSKIEWSKIEJ „TRYBUNIE RADZIECKIEJ” W UJĘCIU IDEOLOGICZNYM I JĘZYKOWYM (1927-1938)

**The image of the Soviet sport in the Moscow newspaper
„Trybuna Radziecka”
– ideology and language (1927-1938)**

ABSTRACT: This paper explores the relationships between sport and politics in the USSR in the interwar period. The paper aims to show how ideology and propaganda were implemented in the Moscow newspaper “Trybuna Radziecka”. The article is divided into two parts. The first part describes how communists, through sports, influenced the Soviet people to encourage them to assume the desired attitude. In the second part, the sports vocabulary found in “Trybuna Radziecka” is presented (e.g. the names of athletes, sports disciplines). Almost all items are borrowed from the Russian language. The study shows how citizens in the USSR were indoctrinated by the press in the interwar period, also in the field of sport.

KEYWORDS: sport, politicization of sport, the language of propaganda, the USSR, the interwar period, Polish-language press, vocabulary

W latach 30. w ZSRR wydawano w języku polskim jedną gazetę i 2 czasopisma ogólnozwiązkowe, 4 gazety republikańskie, 3 gazety miejskie i 13 gazet rejonowych. Drukowano również dodatki w języku polskim (tzw. Stroniczki polskie) przy gazetach białoruskich i ukraińskich. W okresie tym ogólny nakład całej prasy polskojęzycznej wynosił 120 tys. egzemplarzy (Życki 2006, 231).

Cała prasa radziecka, w tym polskojęzyczna, całkowicie podlegała partii komunistycznej. Już w 1919 r. na VII zjeździe RKP(b) wpisano ją w struktury administracyjno-nakazowego systemu rządzenia (Życki 2006, 6). Dzięki środkom masowego przekazu władza za pomocą propagandy, manipulując faktami, umiejętnie naświetlając zjawiska, które nie mogły być zweryfikowane przez czytelników, kształtowała świadomość obywateli ZSRR oraz kreowała radziecką rzeczywistość.

Najdłużej wydawaną polską gazetą w ZSRR był kijowski „Sierp” (1922-1941). Spośród innych wydawnictw na Ukrainie warto odnotować „Bądź gotów”,

„Marchlewszczyznę Radziecką” (Iwanow 1991, 226-227). Po 1939 r. krótko ukazywały się „Nowe Widnokreği”, „Czerwony Sztandar”. Na Białorusi najważniejszym pismem była „Orka” (Grek-Pabisowa/ Ostrówka/Biesiadowska-Magdziarz 2008, 54 i n.).

Centralną gazetą polską była „Trybuna Radziecka”, która ukazywała się w Moskwie w latach 1927-1938 (Iwanow 1990, 277, 279). Naczelnym zadaniem „Trybuny Radzieckiej” stała się koordynacja wszelkich przedsięwzięć związanych z radzieckim eksperymentem polonijnym¹. Gazeta zabierała głos w istotnych kwestiach dotyczących Polaków w ZSRR. Redagowali ją czołowi działacze komunistyczni: T. Dąbal (1927-1929), J. Neyman (1930-1933), A. Maksymowski (1933-1937), M. Rozwadowska (1937-1938) (Iwanow 1991, 228)².

Na łamach „Trybuny Radzieckiej” zamieszczano informacje, artykuły służące jednemu celowi – indoktrynacji radzieckich Polaków, ukształtowaniu pozytywnego stosunku do władzy i ustroju komunistycznego, wciągnięciu ich w aktywne budownictwo „socjalistycznej ojczyzny” i wychowaniu na świadomych obywateli ZSRR (Życki 2006, 229; Kawecka 1981, 19).

Jednym ze środków, który miał pomóc w budowaniu tego nowego, komunistycznego społeczeństwa i propagowaniu socjalizmu, był sport i kultura fizyczna³ (Kobierecki 2012, 38). Dlatego też w prasie, w tym „Trybunie Radzieckiej”, nie mogło zabraknąć tematyki sportowej.

Niniejsze opracowanie składa się z dwóch części. W pierwszej chciałabym poruszyć kwestie relacji świata polityki i sportu, wykorzystania kultury fizycznej, rywalizacji sportowej do szerzenia przez władze ideologii komunistycznej, kształtowania pożądanych postaw wśród obywateli. Jako materiał egzemplifikacyjny posłużą cytaty z „Trybuny Radzieckiej” ilustrujące, w jaki sposób kultura fizyczna mogła być wykorzystywana do propagowania założeń ideologicznych władzy radzieckiej. W tej części przedstawię również niektóre właściwości przekazu propagandowego zaobserwowanego w „Trybunie Radzieckiej” w tekstach o tematyce sportowej. Druga dotyczyć będzie specyficznej terminologii sportowej, która pojawiła się na łamach gazety.

¹ W połowie lat 20. rozpoczęto przeprowadzanie eksperymentu, którego celem było utworzenie na terenach zamieszkałych przez zwarte skupiska ludności polskiej „polskiej autonomii socjalistycznej”. Miała być ona „narodowa w formie, a klasowa w treści”. W 1925 r. powstał pierwszy polski rejon narodowościowy, tzw. Marchlewszczyzna, a w 1932 r. drugi – Dzierżyńszczyzna (Lizak 1990, 15).

² Szerzej o „Trybunie Radzieckiej” zob. Graczykowska 2018.

³ Rozwój kultury fizycznej i przygotowanie wojskowe całego społeczeństwa było jednym z priorytetów władzy radzieckiej. Początkowo zajmował się tym Komisariat Ludowy Oświaty na czele z A. Łunaczarskim. Wkrótce wojskowo-sportowym przygotowaniem przedpoborowych objęto 1,5 obywateli (Fiziceskaja... 2021). O konieczności wszechstronnego przygotowania ludności ZSRR do obrony ojczyzny świadczą również słowa komisarza ludowego M. Frunze wypowiedziane na pierwszej naradzie WNO (ros. ВНО – военно-научное общество), por.: „[...] Война требует напряжения всех народных сил и средств, [...] и поэтому к ней нужна всесторонняя тщательная подготовка ещё в мирное время” (GTO...).

W początkowym okresie istnienia państwa radzieckiego aktywność sportowa ograniczała się wyłącznie do przygotowania wojskowego. Od 1918 r. istniał system obowiązkowego przeszkolenia (tzw. *Всеобщу*⁴), któremu podlegali wszyscy obywatele w wieku 16-40 lat. W 1920 r. utworzono Wyższą Radę Kultury Fizycznej, która w 1923 r. przejęła funkcje *wsiewobucza*⁵. W 1936 r. powołano Wszechzwiązkowy Komitet do spraw Kultury Fizycznej i Sportu funkcjonujący aż do rozpadu ZSRR (Podleśny 2019, 17-18).

W latach 20., po zakończeniu wojny domowej władze zaczęły wprowadzać nowy typ aktywności sportowej. Była to tzw. *fizkultura*⁶ (Podleśny 2019, 18). W 1927 r. „Trybuna Radziecka” pisała:

- (1) Kultura fizyczna w ZSRR ma zupełnie inne zadania, ma większe znaczenie i możliwości rozwoju, niż w jakimkolwiek innym kraju. [...] Potrzebne są nam armie fizyczne zdrowych, energicznych, męźnych, posiadających żelazną wolę, [...] mięśnie i jasność myśli, budowniczych, którzy w razie potrzeby z orężem w ręce potrafią również bronić zdobycy rewolucji proletariackiej (Trybuna Radziecka 1927/4, 4)⁷.

Radziecka propaganda intensywnie krytykowała sport w krajach zachodnich, określając go mianem burżuazyjnego (Podleśny 2019, 18-19). W tym celu używano pejoratywnych sformułowań charakteryzujących sport i sportowców z krajów kapitalistycznych⁸, por.

- (2) Sport służy jako środek, za pomocą którego burżuazja stara się regulować swe pasożytnicze życie, oraz zapobiec swemu zwyrodnieniu fizycznemu. Urządzając wszelkiego rodzaju płatne czempionaty [...] burżuazja na sporcie spekuluje i zarabia. [...] W państwach kapitalistycznych panuje kasta sportsmenów (Trybuna Radziecka 1927/4, 4).

Na drugim biegunie sytuował się sport radziecki. Odwołując się do „dumy z przynależności” do wspólnoty, kreowano swoich bohaterów (Werner 2011, 62) – radzieckich sportowców, por.

- (3) Sławnym fizykalturnikom i fizykalturnicom kraju radzieckiego – pierwszomajowe pozdrowienie! (Trybuna Radziecka 1938/54, 1); [...] Pierwszy przyszedł do finiszu światowy rekordzista S. Bojko (Trybuna Radziecka 1938/109, 4).

⁴ Всеобщее военное обучение граждан СССР.

⁵ Na jej czele stanął N. A. Siemaszko, który głosił, że radziecka kultura fizyczna uczy obywateli „правильно работать, спать, отдыхать, закалять свой организм, соблюдать правила гигиены” (Choroszewa 2020, 126).

⁶ Физкультура = физическая культура.

⁷ Zachowuję pisownię oryginału.

⁸ Oczywiście wartościowanie prezentowanych zjawisk nie jest wyłącznie cechą języka propagandy. Takie mechanizmy są wykorzystywane w komentarzach sportowych, w których autorzy operują językiem o określonym nacechowaniu emocjonalnym (nobilemującym bądź deprecjonującym) (Makowska 2017, 63-63).

Rozwijając sport masowy, dążono do uzyskania określonych korzyści propagandowo-politycznych. Sport miał być jednym ze środków wychowania radzieckich obywateli w duchu komunistycznym, por.

(4) Wzmocnij proletariacką fizykulturę (Trybuna Radziecka 1930/96, 2).

Poprzez sport zamierzano poprawić zdrowie i siły mas pracujących ZSRR, aby osiągnąć wyższą wydajność pracy oraz przygotować obywateli do obrony ojczyzny (Pasko 2011, 117). Sport w tym ostatnim aspekcie miał realizować zadania militarne. Zjawisko to określano mianem „militaryzacji sportu” (Kobierecki 2017, 57). Największy nacisk stawiano na rozwój lekkiej atletyki, strzelectwa, kolarstwa (Choroszewa 2020, 125), por.

(5) Wojenizować⁹ kulturę fizyczną – to znaczy [...] wprowadzać do niej ćwiczenia, mające praktyczną wojskową wartość (Trybuna Radziecka 1927/20, 9).

W ramach rozwoju sportu masowego, przygotowującego obywateli do obrony ZSRR, w 1930 r. wprowadzono odznakę „Gotów do pracy i obrony” (ros. ГТО – „Готов к труду и обороне”)¹⁰, rok później określono wymagania, jakie należy spełnić, aby taką odznakę zdobyć¹¹. Również „Trybuna Radziecka” informowała o tym swoich czytelników, por.

(6) Ogólna liczba ludzi, którzy zdali normy na znaczek „GTO” dochodzi [...] do 4-5 milionów (Trybuna Radziecka 1937/21, 2).

(7) Wszyscy strażacy mają znaczki „GTO” (Trybuna Radziecka 1938/53, 4).

Zadania, jakie stały przed radziecką kulturą fizyczną, zostały szczegółowo przedstawione w „Trybunie Radzieckiej” już w 1927 r., por.

(8) [...] Radziecka kultura fizyczna przy pomocy wody, czystego powietrza, gimnastyki, gier, wycieczek, sportu, higieny [...] ma za zadanie: 1) od dzieciństwa wychowywać człowieka w ten sposób, aby jego organizm był zdrowy i silny, ażeby życie

⁹ W „Trybunie Radzieckiej” obok rzeczownika *wojenizacja* ‘przysposobienie wojskowe’ mamy również *wojenizacyjni*, *wojenizować/zwojenizować*. Ros. военизация ‘обучение военному делу (гражданского населения, не состоящего в войсках) (Военизация учащихся в вузах)’, военизировать ‘произвести (производить) военизацию кого-чегонибудь (Военизировать промышленность)’ (TSRJa – wykaz skrótów znajduje się na końcu artykułu). Poświadczone w „Trybunie Radzieckiej” słowa *wojenizacyjni*, *wojenizować* są kalkami słowotwórczymi.

¹⁰ W 1932 r. wprowadzono odznakę „Strzelca Woroszyłowskiego” (ros. Ворошиловский стрелок), która miała się przyczynić do rozwoju sportu strzeleckiego i przygotować obywateli do obrony ZSRR (zob. Woroszyłowski... 2021).

¹¹ Należało wykonać 21 zadań sportowych, m.in. bieg na 100, 500 i 1000 m, skok w dal i wżwyż, rzut granatem, jazda na rowerze lub motocyklem na odległość 1 km (GTO...).

człowieka przechodziło radośnie i pożytecznie zarówno dla niego, jak i dla całego społeczeństwa; 2) wychowywać nie jednostronnych sportsmenów, lecz ludzi zdolnych do pracy umysłowej i fizycznej, [...] którzyby [...] w bardziej krótkim czasie zbudowali społeczeństwo socjalistyczne; 3) przygotować podrastającą młodzież do obrony Związku Republik Radzieckich; [...] 4) [...] odwiec tę część młodzieży, która ma niezdrowe skłonności, od pijatyk, chuligaństwa, kart, oraz przedwczesnego życia płciowego; 5) uzdrowić byt i zorganizować szerokie masy pracujące dokoła klubów oraz chat-czytelni¹², wciągając je do pracy polityczno-oświatowej (Trybuna Radziecka 1927/4, 4).

Jednym ze skutecznych narzędzi propagandy była organizacja imprez masowych, m.in. marszów, festynów (Werner 2011: 62). Także „Trybuna Radziecka” informowała o takich wydarzeniach, por.

(9) Radziecka awjacja uzupełnia defiladę fizykulturników (Trybuna Radziecka 1935/8, 1); Idą w narodowych strojach uczestnicy rewji fizykulturniczej (Trybuna Radziecka 1937/122, 4).

(10) W Pałacu Fizyki im. Kosjora¹³ w Kijowie odbyło się wielkie święto sportowe (Trybuna Radziecka 1938/46, 4).

W pierwszych latach istnienia ZSRR radzieccy sportowcy nie występowali w międzynarodowych imprezach sportowych. Był to celowy zabieg polityczny, przedsięwzięty przez władze, polegający na ignorowaniu wszelkich zawodów w krajach zachodnich (Podleśny 2019, 19-20). Sama Rosja pozostawała poza strukturami międzynarodowych organizacji sportowych (m.in. MKOI¹⁴), a udział radzieckich sportowców w rywalizacji był bardzo ograniczony (Kobierecki 2017, 57-58). Sportowcy ZSRR uczestniczyli jedynie w imprezach organizowanych w ramach międzynarodowego sportu robotniczego. W 1921 r. utworzono komunistyczny Międzynarodowy Związek Czerwonych Stowarzyszeń Sportowych i Gimnastycznych, tzw. Czerwoną Międzynarodówkę Sportową¹⁵ (ros. Красный Спортивный Интернационал, inaczej Спортинтерн), który jako alternatywę dla igrzysk olimpijskich organizował robotnicze spartakiady (Podleśny 2019, 21).

¹² *Chata-czytelnia* ‘świątlica, w której prowadzono działalność propagandową’, ros. *изба-читальня* (TSRJa).

¹³ Stanisław Kosior – działacz komunistyczny polskiego pochodzenia, sekretarz generalny KC KP(b)U. Jego portrety wisiały w szkołach, fabrykach, na jego cześć nazywano ulice, a nawet miasteczko (Kosiorowo). W 1938 r. został aresztowany i ogłoszony „wrogiem ludu”, rozstrzelany w 1939 r. (Polski satrapa... 2021).

¹⁴ Komitet Olimpijski ZSRR założono dopiero w 1951 r. (Kobierecki 2017, 42).

¹⁵ Sportintern został powołany na III kongresie Międzynarodówki Komunistycznej. Na jego czele stanął N. Podwojski, przewodniczący *wsiewobucza*. W działalność Sportinternu miały włączyć się zachodnie organizacje sportowe zrzeszające robotników, a sport miał służyć wzmocnieniu „классовой мощи пролетариата и делу победы пролетариата над капиталистическим обществом” (za: Aleksejew 2019, 290). Szerzej o Sportinternie zob. Khorosheva 2018.

Na łamach „Trybuny Radzieckiej” wielokrotnie informowano czytelników o udziale radzieckich sportowców w zawodach robotniczych oraz o ich sukcesach, por.

- (11) Przedstawiciele [...] radzieckiej kultury fizycznej wyjeżdżają zagranicę [sic], gdzie w zawodach z proletarjackimi organizacjami sportowymi Niemiec, Francji, Finlandji, Szwecji [...] próbują swych sił (Trybuna Radziecka 1927/8, 11).

Zgodnie z wytycznymi władz prasa miała za zadanie podkreślać znaczenie kultury fizycznej w życiu codziennym radzieckich obywateli. Stąd w „Trybunie Radzieckiej” często zamieszczano fotografie, rysunki przedstawiające osiągnięcia sportowców, robotników fabryk, zwykłych obywateli, którzy czynnie uprawiali sport, por. podpisy pod zdjęciami:

- (12) Pierwszeństwo drużynowe również zdobyli biegacze ZSRR (Trybuna Radziecka 1938/26, 4); Robotnice fabryki „Czerwona Polana” na boisku (Trybuna Radziecka 1930/64, 4).
 (13) Wolejboł w Barszadzkiej cukrowni (Trybuna Radziecka 1933/247, 2).
 (14) Uczestnicy krossu, fizkulturnice fabryki „Swoboda” (Trybuna Radziecka 1935/65, 2).
 (15) Młodzież wiejska wsi Sowietskoje podczas ćwiczeń w klubie (Trybuna Radziecka 1930/64, 4).
 (16) Lala i Wowa [na zdjęciu dzieci grające w piłkę] (Trybuna Radziecka 1934/128, 4).

Lata 30. przyniosły zmianę podejścia władzy radzieckiej do sportu międzynarodowego. Dostrzeżono potencjalne korzyści propagandowe, jakie mogła przynieść sportowa rywalizacja ZSRR z reprezentantami państw zachodnich oraz szansę wyjścia z międzynarodowej izolacji. Sukcesy radzieckich sportowców miały udowodnić przewagę systemu komunistycznego nad kapitalistycznym w sytuacji, kiedy inne sposoby osiągnięcia tego celu były niemożliwe. Stąd na zagraniczne zawody wysyłano tylko tych sportowców, którzy mogli zapewnić Rosji zwycięstwo (Kobierecki 2017, 62), por.

- (17) Bojczenko i Aloszyna dokonają wzorowego zapływu na dystans 1,5 kilometrów wzdłuż brzegu Sekwany (Trybuna Radziecka 1938/92, 4).

W „Trybunie Radzieckiej” niezwykle istotną rolę odgrywały wyrazy *radziecki/sowiecki* czy *sojalistyczny*. W radzieckim języku rosyjskim przymiotnik *советский* początkowo oznaczał ‘odnoszący się do ZSRR’, z czasem stał się gloryfikujący wszystko, co radzieckie, czyli ‘najlepszy’ (por. *советская наука, советский спорт*) (Wwiedienskaja/Pawłowa/Kaszajewa 2007, 21). Tak też jest w „Trybunie Radzieckiej”, por.

- (18) Zdobywcze ślizgowników radzieckich [...] stają się rekordami światowemi. [...] Złot planerzystów jest nowym dowodem wysokiego aryzmu ślizgowników radzieckich (Trybuna Radziecka 1933/180, 3).

Radzieckość podkreślano za pomocą koloru *czerwonego*, por.

- (19) Jedna z najlepszych sportsmenek czerwonych tow. Gusjewa na stadionie moskiewskim [podpis pod zdjęciem] (Trybuna Radziecka 1930/67, 4).

W „Trybunie Radzieckiej” można zaobserwować typową dla przekazu propagandowego cechę – wyolbrzymianie pozytywnych a pomniejszanie negatywnych aspektów opisywanej rzeczywistości (Pisarek 1993, 5). Według F. Thom „Najpierw mamy pompacyjną gloryfikację sukcesów uzyskanych w danej dziedzinie” (Thom 1990, 37), por.

- (20) Radzieccy tenisiści we wszystkich zawodach i ze wszystkimi konkurentami x odnieśli świetne zwycięstwa (Trybuna Radziecka 1927/18, 11).
(21) Pierwszeństwo drużynowe również zdobyli biegacze ZSRR (Trybuna Radziecka 1938/26, 4); Ogromny sukces osiągnął wyścigowiec Sergijusz Buczyn (Trybuna Radziecka 1938/128, 4).

By następnie odnaleźć „słowo czy wyrażenie pozornie nieszkodliwe, jak *jednakowoż*, *niestety*, [...] wówczas ton ulega zmianie, przechodzi się do eufemizmów, mówi się o *trudnościach*, *złożonej sytuacji*, *negatywnej sytuacji*” (Thom 1990, 37). A oto przykład:

- (22) Dzięki nieodpowiedniemu składowi graczy zbiorowej drużyny RSFSR i nieobecności lepszych graczy tej drużyny w Moskwie austriacy odnieśli zwycięstwo w stosunku 4:3 (Trybuna Radziecka 1927/18, 11).

W „Trybunie Radzieckiej” zwraca uwagę prezentacja zjawisk o walorze powszechności. Ta kategoria realizowana jest za pomocą określonych przymiotników (*każdy*, *wszelki*, *ogólnonarodowy*), rzeczowników (*miliony*, *rzesze*, *masy*) czy czasowników (*upowszechnić*) (Bralczyk 1986, 142), które zawsze mają pozytywną konotację:

- (23) Urządzamy masowy pochód na 100 składanych bajdarkach (Trybuna Radziecka 1938/58, 3).
(24) Rozwijają wśród członków związku [...] turystyka masowa (Trybuna Radziecka 1938/28, 2).
(25) Hasło to podchwytyją tysiące fizkulturników (Trybuna Radziecka 1935/89, 1).
(26) Setki mieszkańców Kijowa przyszły na miejsce startu i finiszu (Trybuna Radziecka 1938/128, 4).

W tekstach o tematyce sportowej stosowano kategorię bliskości, która miała wywołać u odbiorcy poczucie solidarności, identyfikacji z nadawcą. Polegała ona na wprowadzeniu zaimka *nasz* podkreślającego wspólnotę interesów odbiorcy i nadawcy. Sygnałami wspólnotowości były również wyrazy *braterstwo*, *braterski* (Bralczyk 1986, 150-151, 156), por.

(27) Próbuja swych sił, nawiązują braterską łączność klasową, często odnoszą w zawodach świetne zwycięstwa (Trybuna Radziecka 1927/8, 11).

(28) Nasza moskiewska drużyna [...] zawojowała pierwsze i drugie miejsce (Trybuna Radziecka 1938/116, 3).

W „Trybunie Radzieckiej” przy opisie zmagani sportowych nie mogło zabraknąć metaforyki militarnej¹⁶. Oczywiście sport oznacza rywalizację, więc niezależnie od ideologii jest to jak najbardziej uzasadnione. Należy dodać, że militaryzacja radzieckiego dyskursu politycznego to jego istotna cecha. Jak zauważyła Thom, czytając prasę radziecką, ma się nieodparte wrażenie, że „całe społeczeństwo jest w stanie ciągłej mobilizacji”¹⁷, por.

(29) Potrzebne są nam armje fizyczne zdrowych (Trybuna Radziecka 1927/4, 4).

(30) Na lodowym polu [...] zostanie zorganizowana obronna estafeta łyżwiarzy (Trybuna Radziecka 1938/24, 4).

Na przykładzie zaprezentowanych cytatów widać, że szeroko rozumiana tematyka sportowa często występowała na łamach „Trybuny Radzieckiej”. Wynikało to, o czym była mowa wyżej, z ideologicznego założenia władzy komunistycznej o wykorzystaniu kultury fizycznej do kształtowania pożądaných postaw wśród obywateli ZSRR.

Abstrahując od ideologicznych konotacji, ekscerpcja „Trybuny Radzieckiej” zaowocowała bardzo bogatym materiałem egzemplifikacyjnym dotyczącym terminologii sportowej.

W tym miejscu przejdę do prezentacji wybranych jednostek. Do opracowania włączyłam wyrazy, które w okresie międzywojennym nie należały do słownictwa ogólnopolskiego¹⁸, charakteryzowały się określonym nacechowaniem, a w „Trybunie Radzieckiej” występowały bez żadnych ograniczeń.

¹⁶ Język używany do opisu wydarzeń sportowych jest częścią zjawiska militaryzacji sportu. Metafory wojenne najczęściej pojawiają się w sportach męskich. Ich użycie pozwala na udratyzowanie wydarzeń, nadanie im specjalnej rangi (Mazur/Organista/Dziubiński 2018, 202).

¹⁷ Terminologia militarna rozciąga się nawet na dziedziny tradycyjnie bukoliczne. Gdy mowa jest o dojeniu krów czy kopaniu ziemniaków, mamy słowa takie jak front, atak, stawianie oporu (Thom 1990, 17).

¹⁸ Czyli odbiegały od normy kształtującej się na terenach etnicznych w okresie międzywojennym, odzwierciedlonej w ówczesnych pracach poprawnościowych, słownikach.

Dokonując selekcji, oparłam się na klasyfikacji zaproponowanej przez J. Ożdżyńskiego. Badacz ten, opracowując leksykę sportową, wyodrębnił m.in. nazwy miejsc rywalizacji sportowej, uczestników imprez sportowych, sprzętu, dyscyplin sportowych (Ożdżyński 1970, 10).

W celu uniknięcia nadmiernego rozbudowania objętości artykułu nie podaję cytatów z „Trybuny Radzieckiej”¹⁹. Każdą jednostkę opatruję znaczeniem ogólnopolskim. W ekscerpce dominują wyrazy obcego pochodzenia, stąd w nawiasie podaję źródło zapożyczenia oraz obcojęzyczny odpowiednik. Przy jednostkach niebędących zapożyczeniami zamieszczam informację dotyczącą genezy wyrazu.

Nazwy osób związanych ze sportem:

fizkulturnica ‘kobieta uprawiająca sport’ (ros. *физкультурница*), *fizkulturnik* ‘sportowiec’ (ros. *физкультурник*), *grosmejster* ‘w szachach: arcymistrz’ (ros. *гроссмейстер* (w TSIS z niem.), *paraszutysta* ‘skoczek spadochronowy’ (ros. *парашютист*), *planerzysta* ‘szybownik’ (ros. *планерист*), *tenisowiec* ‘tenisista’ (przejrzane źródła nie notują; może kontaminacja ogólnopolskiego *tenisista* i *sportowiec*), *wolejbolista* ‘siatkarz’ (ros. *волейболист*), *wyścigowiec* ‘uczestnik wyścigów’ (wyraz przestarzały²⁰).

Nazwy związane z dyscyplinami sportowymi:

basketbolowy ‘koszykarski’ (ros. *баскетбольный*), *baterflaj* ‘styl motylkowy’ (ros. *баттерфляй*; w TSIS z ang.), *drużyna zbiorowa* ‘reprezentacja’ (ros. *сборная команда*), *fizkultura* ‘wychowanie fizyczne’ (ros. *физкультура*), *insajd* ‘pomocnik w piłce nożnej’ (ros. *инсайд*; w TSIS z ang.), *napad* ‘atak’ (ros. *нападение*), *paraszutyzm* ‘spadochroniarstwo’ (ros. *парашютизм*), *planieryzm* ‘szybownictwo’ (ros. *планеризм*), *snajping* ‘strzelectwo wyborowe’ (ros. *снайпинг*), *wolejbol* ‘siatkówka’ (ros. *волейбол*; w TSRJa z ang.).

Nazwy zawodów i ich części:

blic-turniej ‘błyskawiczny turniej szachowy’ (ros. *блицтурнир*; w TSIS z niem.), *estafeta* ‘sztafeta’ (efemeryda²¹, por. też ros. *эстафета*; w TSRJa z franc.), *kross* ‘bieg na przełaj’ (ros. *кросс*; w TSIS z ang.), *pochód* ‘wędrownka’ (ros. *поход*),

¹⁹ Pełen opis wraz cytataми zob. Graczykowska 2018.

²⁰ Jednostki przestarzałe SJPD ocenia jako *daw.* lub umieszcza w hasłach odesłanych. *Wyścigowiec* rejestruje SIJP, SW, w SJPD *przest.*, ale z jednym cyt. z 1870 r.

²¹ Efemeryda – wyraz, który występował w polszczyźnie ogólnej bardzo krótko, głównie w okresie międzywojennym, a następnie wyszedł z obiegu zastąpiony przez inne wyrazy. Często poświadczony w jednym słowniku definicyjnym języka polskiego. W SW *estafeta* jako *malo używ.*, z odsył. do *sztafeta*, w ESWO z franc. i odsył. do *sztafeta*.

półfinałny ‘półfinałowy’ (ros. *полуфинальный*), *tajm* ‘połowa meczu’ (ros. *Тайм*; w TSIS z ang.), *zjazd* ‘wyścig’ (ros. *заезд*), *zapływ* ‘wyścig w zawodach pływackich’ (ros. *заплыв*).

Nazwy czynności związanych z uprawianiem sportu
i rezultatami tego zajęcia:

planować ‘szybować’ (ros. *планировать*)²², *pierwszeństwo* ‘mistrzostwo, pierwsze miejsce’ (ros. *первенство*), *przeruwać się* ‘przedrzeć się’ (ros. *прорываться*), *wpędzić* ‘strzelić’ (ros. *загнать (мяч в ворота)*), *zabić* ‘strzelić’ (ros. *забить (гол)*), *zawojować* ‘wywalczyć, zdobyć’ (ros. *завоевать*).

Nazwy sprzętów sportowych:

bajdarka ‘kajak’ (ros. *байдарка*), *deska* ‘szachownica’ (ros. *доска (шахматная)*)²³, *planer/ślizgowiec* ‘szybowiec’ (ros. *планер*; w TSRJa z franc.²⁴; *ślizgowiec* – efemeryda²⁵), *trampolina* ‘trampolina’ (ros. *трampoline*).

Nazwy obiektów sportowych:

plac/placyk ‘boisko’ (ros. *площадка*).

Na podstawie zaprezentowanych przykładów wyłania się interesujący obraz terminologii sportowej używanej przez Polaków w międzywojennym ZSRR.

Leksyka ta odzwierciedlała tendencje typowe dla polszczyzny radzieckiej. Dominującą rolę w kształtowaniu słownictwa sportowego odegrał język rosyjski. Przyczyn tego zjawiska można upatrywać w dwóch czynnikach. Odrodzona Rzeczpospolita uważana była przez władze radzieckie za państwo wrogie Rosji, w związku z tym nie utrzymywano z nią żadnych kontaktów. Z jednej strony poprzez całkowitą izolację Polacy w ZSRR byli pozbawieni dostępu do żywej polszczyzny, polskiej prasy, książki, wobec tego nie znali nazw nowych przedmiotów, zjawisk, prawdopodobnie też ogólnopolskiego słownictwa sportowego, z drugiej zaś – spontanicznie sięgali po dobrze im znane rosyjskie wyrazy, którymi posługiwali się na co dzień.

Wśród pożyczek rosyjskich możemy wyróżnić zapożyczenia właściwe (np. *fizkultura*, *paraszutysta*) oraz kalki leksykalne (semantyczne, np. *plac/placyk*, *zabić* i strukturalne, np. *basketbolowy*, *półfinałny*). Oddziaływanie języka

²² *Planować* dopiero w PSWP ‘stopniowo obniżać pułap lotu szybowca lub samolotu z wyłączonym [...] silnikiem’ (*lot.*), podobnie w USJP. W ESJPBa – *lot.* ‘szybować lotem „ślizgowym” (o samolocie)’ od 1916 r. z franc. *planer*.

²³ W SPP *deska szachowa* jako *niepopr.*

²⁴ Jedynie w ESWO *planeur* ‘samolot ślizgowy’ z franc.

²⁵ W SJPD w tym znac. *ślizg* (*lot.*), podobnie w PSWP.

rosyjskiego miało charakter wielostronny. W obrębie zapożyczeń właściwych, obok wyrazów rdzennie rosyjskich, zaistniały jednostki obce, które weszły do polszczyzny radzieckiej przez medium rosyjskie z języków zachodnioeuropejskich (z niem. *blic-turniej*, *grosmejster*, z ang. *baterflaj*, *insajd*, z franc. *estafeta*, *planer*). Co ciekawe, w gazecie nie występował rzeczownik *sportowiec*, mamy dwa jego odpowiedniki: z ros. *fizkulturnik* oraz z ang. *sportsmen* (ros. *спортсмен*).

Oczywiście jedną z cech leksyki sportowej jest duża liczba wyrazów obcojęzycznych (zwłaszcza anglicyzmów) (Murrmann 2015, 247), jednak w okresie międzywojennym w polszczyźnie ogólnej wskazane powyżej zapożyczenia z języków zachodnich nie były w obiegu. W gazecie pojawiły się tylko dlatego, że istniała taka terminologia w języku rosyjskim.

Analizując słownictwo sportowe w „Trybunie Radzieckiej”, nie można też pominąć kontekstu ideologicznego. W tekstach o tematyce sportowej w zasadzie nie odnotowałam samego wyrażenia *kultura fizyczna* (zazwyczaj występuje z przymiotnikiem *radziecki*). Nominacja ta nie jest bezpośrednim elementem ideologii, ale w zestawieniu z ZSRR lub w odniesieniu do radzieckich realiów zawsze była wartościowana pozytywnie. Stosując ten zabieg, pokazywano wyższość sportu radzieckiego nad kapitalistycznym. Podobne podejście jest widoczne w przypadku rzeczownika *sport*. Jeśli pojawiał się w „Trybunie Radzieckiej, to najczęściej z elementem ideologizującym, np. *masowy sport młodzieży*, czyli rozwijający się w ZSRR, a w związku z tym mający zawsze dodatnie konotacje.

Wśród słownictwa sportowego zaobserwowałam wyrazy związane z tymi dyscyplinami sportu, które były istotne dla władzy radzieckiej, a dotyczyły przygotowania obywateli ZSRR do obrony ojczyzny. Stąd mamy *estafeta*, *paraszutysta*, *planerzysta*, *paraszutyzm*, *snajping*.

Kultura fizyczna w ZSRR była instrumentem w rękach władzy dążącej do spełnienia swoich społeczno-politycznych i ideologicznych celów. Środkiem, który pomagał w urzeczywistnieniu tych założeń, stała się prasa radziecka, w tym polskojęzyczna. Tematyka sportowa poruszana na łamach „Trybuny Radzieckiej” miała pomóc w realizacji planów komunistów – rozwoju sportu masowego, popularyzacji kultury fizycznej.

Ponieważ dla radzieckich Polaków prasa polskojęzyczna była jedynym szeroko dostępnym, oficjalnym źródłem informacji, sprawozdania z wydarzeń sportowych czy apologetyczne teksty o zwycięstwach sportowców trafiały do masowego czytelnika, kształtując pożądane przez władzę radziecką postawy społeczne.

Podsumowując, sport w ZSRR był zawłaszczony wyłącznie dla celów politycznych, co również uwidoczniło się w „Trybunie Radzieckiej”, zarówno w doborze „właściwych” treści komunikatów sportowych, jak i w samym języku.

Bibliografia

- ALEKSIEJEW, K. A. [= АЛЕКСЕЕВ, К. А.] (2019), „Каждый рабочий спортсмен – солдат революции”: пропаганда идей Красного Спортинтерна в журнале „Пролетарский спорт”. В: Васильева, В. В. (ред.), Медиа в современном мире. 58-е Петербургские чтения. Санкт-Петербург, 289-290.
- BRALCZYK, J. (1986), O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych. Kraków.
- СНОРОШЕВА, А. V. [= ХОРОШЕВА, А. В.] (2018), Деятельность Красного спортивного интернационала в конце 1920-х – начале 1930-х гг. В: Вестник Московского университета. 8. История. 5, 86-105.
- СНОРОШЕВА, А. V. [= ХОРОШЕВА, А. В.] (2020), „Чем больше спортивных площадок, тем меньше больниц!”: Советская физкультура в 1920-е гг. В: Становление физического развития и спортивного движения народонаселения царской России с 1909 до 1917 г. и в первые годы Советской власти: материалы II Всероссийской научно-практической конференции обучающихся и научно-педагогических работников, посвященной памяти В. Н. Воейкова. Пенза, 125-128.
- Fizicheskaya... (2021), Физическая культура и спорт. В: <https://bigenc.ru/sport/text/5552711> [dostęp: 6 V 2021].
- GRACZYKOWSKA, T. (2018), Słownictwo „Trybuny Radzieckiej” wydawanej w Moskwie w latach 1927-1938. Bydgoszcz.
- GREK-PABISOWA, I./OSTRÓWKA, M./BIESIADOWSKA-MAGDZIARZ, B. (2008), Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna pisana. Warszawa.
- ГТО... (2020), ГТО. <https://gto.ru/history> [dostęp: 21 II 2020].
- IWANOW, M. (1990), Polacy w Związku Radzieckim w latach 1921-1939. Wrocław.
- IWANOW, M. (1991), Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939. Warszawa/Wrocław.
- KAWECKA, K. (1981), Problemy rozwoju oświaty i kultury Polonii radzieckiej w latach 1921-1929 ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy i Białorusi. W: Czarnik, O./Gronowski, K. (red.), Kultura skupisk polonijnych: materiały z Sympozjum zorganizowanego przez Bibliotekę Narodową oraz Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk (Radziejowice, 22-23 IV 1980). Warszawa, 255-273.
- KOBIERECKI, M. (2012), Sportowy wymiar zimnowojennej konfrontacji politycznej na przykładzie rywalizacji w klasyfikacji medalowej igrzysk olimpijskich. W: Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość. 9, 37-67.
- KOBIERECKI, M. (2017), „Sportowa wojna światowa”. Implikacje polityczne międzynarodowej rywalizacji sportowej w okresie zimnej wojny. Łódź.
- LIPŃSKI, W. (2014), Najdawniejsze tradycje i przemiany języka sportu w Europie. W: Dziubiński, Z./Rymarczyk, P. (red.), Kultura fizyczna a zmiana społeczna. Warszawa, 313-327.
- LIZAK, W. (1990), Rozstrzelana Polonia. Polacy w ZSRR 1917-1939. Szczecin.
- MAKOWSKI, M. (2017), Medialne igrzyska. O językowych i pozajęzykowych sposobach nobilitowania i deprecjonowania sportowców na przykładzie relacji z Letnich Igrzysk Olimpijskich z Rio de Janeiro. W: Tekst i Dyskurs. 10, 63-81.
- MAZUR, Z./ORGANISTA, N./DZIUBIŃSKI, Z. (2018), Konstruowanie kobiecości i męskości w sporcie na przykładzie języka sportowych przekazów prasowych w „Gazecie Wyborczej”. W: Studia Socjologiczne. 228, 195-218.
- MURRMANN, J. (2015), Język sportu w ujęciu leksykografów. Analiza terminograficzna wybranych słowników z terminologią sportową. W: Socjolingwistyka. XXIX, 245-267.
- OŹDŻYŃSKI, J. (1970), Polskie współczesne słownictwo sportowe. Wrocław/Warszawa/Kraków.
- PASKO, A. (2011), Społeczno-polityczne aspekty sportu w ZSRR i krajach bloku socjalistycznego do 1989 r. W: Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna. X, 115-130.

- PISAREK, W. (1993), O nowomowie inaczej. W: *Język Polski*. LXXIII. 1-2, 1-9.
- PODLEŚNY, A. (2019), *Polityka sportowa Związku Radzieckiego i Federacji Rosyjskiej*. Warszawa.
- Polski satrapa (2021), *Polski satrapa Stalina*. W: <https://dorzeczy.pl/109289/1/stanislaw-kosior.html> [dostęp: 6 V 2021].
- ТОМ, Ф. (1990), *Drewniany język*. Warszawa.
- Woroszyłowski... (2021) *Ворошиловский стрелок*. W: <https://minsport.gov.ru/activities/strana-geroev/voroshilovskiy-strelok/> [dostęp: 7 V 2021].
- WIEDIENSKAJA, L. A./PAWŁOWA, L. G./KASZAJEWA, E. J. [= ВВЕДЕНСКАЯ, Л. А./ПАВЛОВА, Л. Г./КАШАЕВА, Е. Ю.] (2007), *Русский язык и культура речи: учебное пособие для вузов*. Ростов н. Д.
- WERNER, W. (2011), O (nie)rzeczywistości propagandy. Cechy charakterystyczne propagandowych obrazów świata. W: Błaszczyk, T./Brzechczyn, K./Ciunajcis, D./Kierzkowski, M. (red.), *Uwikłania historiografii. Między ideologizacją dziejów a obiektywizmem badawczym*. *Studia i materiały poznańskiego IPN*. XVIII. Poznań, 53-66.
- ŻYCKI, A. (2006), *II Rzeczpospolita w publicystyce sowieckiej*. *Polityka, gospodarka, stereotypy*. Ostrołęka/Warszawa.

Wykaz skrótów słowników

- ESJPBa BAŃKOWSKI, A. (2000-), *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa.
- ESWO TRZASKA, W./EVERT, L./MICHALSKI, J. (1939), *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*. Pochodzenie wyrazów, wymowa, objaśnienia pojęć, skróty, przysłowia, cytaty. Warszawa.
- PSWP ZGÓŁKOWA, H. (red.) (1994-2005), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. 1-50, Poznań.
- SIJP ARCT, M. (1929), *Słownik ilustrowany języka polskiego*. Warszawa.
- SJPD DOROSZEWSKI, W. (red.) (1958-1968), *Słownik języka polskiego*. 1-10. Warszawa.
- SPP DOROSZEWSKI, W./KURKOWSKA, H. (red.) (1973), *Słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa.
- SW KARŁOWICZ, J./KRYŃSKI, A. A./NIEDŹWIEDZKI, W. (1900-1927), *Słownik języka polskiego*. 1-8. Warszawa.
- TSRJa USHAKOV, D. N. (red.) [= УШАКОВ, Д. Н. (ред.)] (1935-1940), *Толковый словарь русского языка*. Москва.
- TSIS KRYSIN, L. P. [= КРЫСИН, Л. П.] (1998), *Толковый словарь иноязычных слов*. Москва.

